

Relaties met leeftijdgenoten van (semi-)residentieel behandelde kinderen*

M. A. G. VAN AKEN, C. F. M. VAN LIESHOUT, M. A. ROOSEN EN J. T. W. M. ROEFFEN**

Katholieke Universiteit, Nijmegen

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op een groep van 136 kinderen die (semi)residentieel behandeld werd in een Paedologisch Instituut. Onderzocht werd of in deze groep eenzelfde verdeling van sociale statutypen voorkomt als in klassen in het basisonderwijs, en aan welke gedragsdimensies deze indeling in de ogen van groepsleiding en leeftijdgenoten gerelateerd is. Daarnaast werd onderzocht in hoeverre in leer- en leefgroep verworpen kinderen afwijken van andere groepen in termen van deze gedragsdimensies, en in termen van hun gedragsprognose één jaar later.

De resultaten laten zien dat tijdens de behandeling in een Paedologisch Instituut opnieuw een risicogroep van verworpen kinderen ontstaat. Gedragscorrelaten van de statutypering gebaseerd op gedragsbeoordelingen van de groepsleiding wijken af van gedragsbeoordelingen, gegeven door leerkrachten in het regulier basisonderwijs. Tussen gedragsbeschrijvingen door leeftijdgenoten in P.I. en regulier onderwijs is geen verschil. Dubbel verworpen kinderen onderscheiden zich alleen in de gedragsbeschrijvingen door leeftijdgenoten. Verandering in statutypering kan in de ogen van de groepsleiding gerelateerd zijn aan verandering van gedrag. In de ogen van leeftijdgenoten echter lijken eenmaal gevormde reputaties de waarneming te blijven bepalen.

* Deze studie werd mede mogelijk gemaakt door subsidies van het Praeventiefonds (Project no. 28-1740) en van de Stichting Kinderpostzegels Nederland.

** De auteurs danken medewerkers en pupillen van het Paedologisch Instituut St. Joseph te Nijmegen voor hun medewerking. Verder danken zij H. Pijnenburg en J. van der Linden voor hun commentaar bij een eerdere versie van dit artikel.

1 Inleiding

Het onderzoek naar de relaties van kinderen met hun leeftijdgenoten heeft zich tot nu toe grotendeels afgespeeld binnen het reguliere onderwijs. Onderzoek naar de mate waarin kinderen in een klas geaccepteerd of afgewezen worden heeft onder andere geresulteerd in gegevens over de verdeling van kinderen in sociometrische statusgroepen (populair, verworpen, gemiddeld, genegeerd, en controversieel; zie voor een overzicht Coic, Dodge & Kupersmidt, 1990; zie ook Cillessen & Ten Brink, 1991). In het algemeen heeft dit soort onderzoek betrekking op de statusverdeling binnen relatief stabiele groepen van doorsnee kinderen. Weinig is er bekend over het voorkomen van de verschillende statutypen in nieuwe groepen, bijvoorbeeld gevormd op basis van criteria die gerelateerd zijn aan gedrags- en/of sociale problemen, zoals bijvoorbeeld bij kinderen in het speciaal onderwijs, of (semi)residentieel behandelde kinderen.

Met betrekking tot het ontstaan van de statusgroepindeling in nieuw gevormde groepen kinderen die elkaar niet eerder ontmoet hadden, vonden Coic en Kupersmidt (1983) dat de status tamelijk stabiel was tussen de schoolklas en de nieuwe groepen: na twee of drie experimentele spelsessies in de nieuw gevormde groep was er al een positieve correlatie tussen de status in de nieuwe groepen en de status in de klas van herkomst. Dit belangrijke gegeven wijst erop dat het factoren in het sociaal gedrag van een kind zijn die het statutype bepalen, en dat dit niet alleen een reflectie is van groepsdynamica. Dit is in overeenstemming met onderzoek van Theunissen (1986), die aantoonde dat het sociaal klimaat in een leefgroep onder andere wordt gekenmerkt door de opvoedingstijl van de groepsleiding en de gedragstijl van de bewoners.

Andere onderzoekers stellen dat de mate van sociale acceptatie kan variëren als gevolg van systematische interacties tussen eigenschappen van het individu en eigenschappen van de peergroep. In een uitgebreide studie van jongens die wegens gedrags- en sociale

problemen een zomerkamp bezochten, onderzochten Wright, Giammarino en Parad (1986) sociale status en de gedragscorrelaten daarvan. Een kind wordt volgens hen afgewezen omdat het niet goed bij de andere groepsleden past. Populariteit moet gezien worden als een karakteristiek van de relatie tussen de beoordeelde en de beoordelaars, en niet zozeer als een vaststaand kenmerk van een bepaald sociaal gedrag. Dit zou betekenen dat ook in extreme groepen een verdeling van sociale status kan worden verwacht die vergelijkbaar is met die van 'normale' groepen, maar dat de gedragscorrelaten van deze indeling anders kunnen zijn. Om deze hypothesen verder te toetsen onderzochten Wright et al. of er verschillen zijn tussen de gedragscorrelaten van sociale status in groepen die als laag-agressief en groepen die als hoog-agressief getypeerd werden. Zij vonden dat prosociale gedragingen, zoals interesse in activiteiten, contact leggen en hulpvaardigheid, bij beide groepen gerelateerd waren aan acceptatie. De groepen verschilden echter in correlaten van afwijzing: in laag-agressieve groepen was afwijzing gerelateerd aan agressie, in hoog-agressieve groepen aan teruggetrokkenheid. Het groepsgebonden zijn van de sociale status van een kind bleek zelfs zo sterk dat, hoewel over jaren heen het gedrag van een kind te voorspellen bleek van de ene zomer naar de volgende, de populaire status van dat kind niet te voorspellen was maar afhing van het soort groep waarin de kinderen terecht kwamen. Wright et al. vatten deze resultaten op als bevestiging van hun ideeën dat de relatie tussen status en gedrag afhangt van de gelijkenis van het gedrag van dat kind met het gedrag van de peer groep.

Voor kinderen die worden verwezen naar een Paedologisch Instituut geldt zeer waarschijnlijk dat ze in hun vroegere situatie een verhoogd risico liepen wegens hun gedrag in een verworpen positie te verkeren. De eerste vraag die wij ons nu stellen is of er bij leer- en leefgroepen in een Paedologisch Instituut opnieuw een verdeling van sociometrische statusstypen optreedt die vergelijkbaar is met de verdeling zoals die in het reguliere onderwijs wordt gevonden. Zo'n verdeling is te verwachten op grond van de statistische criteria voor sociometrische statusbepaling. Wanneer echter kinderen met een verworpen status in het reguliere onderwijs meer kans lopen om opgenomen te worden in een Paedologisch Insti-

tuut is in een P.I.-populatie een groter percentage verworpen kinderen te verwachten. Van der Ploeg en Defares (1971) duiden deze groep afgewezen kinderen in het speciaal onderwijs aan als 'randfiguren in duplo'. Verder wilden we weten of de gedragscorrelaten die met deze indeling samenhangen mogelijk verschillen van die in reguliere schoolklassen en bijvoorbeeld afhankelijk zijn van wat er binnen groepen in het instituut als norm wordt gezien.

In een recent overzichtsartikel van de gedragscorrelaten van sociale status wezen Coie et al. (1990) er op dat de verschillende beoordelaars (bv. leeftijdgenoten en volwassenen) verschillen in hun beoordeling van hetzelfde sociale gedrag. Zij stellen dat het oordeel van leeftijdgenoten zeer belangrijk is, omdat ze alle interacties meemaken, ook die wanneer er geen supervisie van volwassenen is. Bovendien bepalen leeftijdgenoten de normen van de peergroep. Zij zijn dus ook zeer gevoelig voor het waarnemen van overtredingen van die normen. Een mogelijk nadeel van oordelen van leeftijdgenoten zijn hun beperkte cognitieve en/of verbale vaardigheden. Relevante volwassenen (leerkrachten, groepsleiding) kunnen wel nauwkeurig observeren, maar hun observaties kunnen bevooroordeeld zijn vanwege hun rol ten opzichte van het kind (bv. orde bewaken). Bovendien hebben volwassenen geen zicht op interacties die zich buiten hun supervisie afspelen. Onze tweede vraagstelling betreft dit verschil tussen groepsleiding en leeftijdgenoten als beoordelaars van sociaal gedrag.

Een bijkomend probleem bij het onderzoek naar sociale status in schoolklassen is dat niet geheel duidelijk is of deze status gelijk is aan die in buitenschoolse groepen. Durrant en Henggeler (1986) toonden aan dat de sociometrische status in een klas een sterke predictor is van de status in buitenschoolse groepen. Daarentegen suggereert het reeds besproken onderzoek van Wright et al. (1986) dat de eventuele afwijkende normen en waarden die gelden in een dergelijke buitenschoolse groep daarbij juist relevant zijn. Een uiteenlopende status in verschillende ecologische settings zou voor een kind een compenserende werking kunnen hebben: een op school vanwege zijn agressie verworpen kind zou op basis van die agressie juist een populaire status kunnen hebben in een buitenschoolse groep. Anderzijds kan eenzelfde (verworpen) status in ver-

schillende ecologische settings juist een versterkende werking hebben: een kind dat zowel op school als in buitenschoolse groepen verworpen wordt, heeft geen enkele situatie meer waarin het enige waardering van leeftijdgenoten ontvangt.

In een uitgebreid literatuuroverzicht toonden Parker en Asher (1987) aan dat kinderen met problematische relaties met leeftijdgenoten, over verloop van tijd verhoogd risico lopen op aanpassingsmoeilijkheden, waaronder uitval op school, criminaliteit en psychopathologie. Zij vonden echter ook dat alle maten van relaties met leeftijdgenoten hierbij hetzelfde patroon van voorspellingsfouten vertonen: een hoge sensitiviteit, maar een lage specificiteit. Met andere woorden: kinderen die later gedragsproblemen vertoonden bleken vroeger bijna altijd problemen in hun relaties met leeftijdgenoten te hebben gehad, maar lang niet alle kinderen met problemen in hun relaties met leeftijdgenoten gingen later ook gedragsproblemen vertonen. Een suggestie is dat een aantal kinderen weliswaar op school problemen in relaties met leeftijdgenoten vertoont, maar dat het negatieve effect van deze problemen gecompenseerd wordt doordat deze kinderen in andere (buitenschoolse) groepen wel adequate relaties met leeftijdgenoten hebben.

Voor kinderen in een Paedologisch Instituut geldt dat de groep leeftijdgenoten binnen en buiten de klas vaak grote overeenkomst vertoont. De meeste kinderen hebben weinig contacten met leeftijdgenoten buiten hun klas en leefgroep. Verworpen kinderen hebben derhalve een verhoogd risico op een verworpen status in meerdere omgevingen, en lopen daarmee extra risico voor latere gedragsproblemen. De derde vraagstelling in deze studie betreft de mogelijke versterkende ongunstige werking van het verworpen zijn in de beide ecologische settings van leer- en leefgroep op gedragsproblemen, zowel simultaan als over verloop van tijd.

Samenvattend komt in de hier gepresenteerde studie de vraag aan de orde of in een groep kinderen die (semi)residentieel behandeld wordt wegens emotionele en/of leerproblemen eenzelfde verdeling van sociale status-typen voorkomt als in groepen 'normale' kinderen, en of de gedragsdimensies waaraan deze indeling in de ogen van groepsleiding en leeftijdgenoten gerelateerd is vergelijkbaar zijn met de dimensies die in onderzoekslitera-

tuur vermeld worden voor het regulier basis-onderwijs. Daarnaast wordt onderzocht in hoeverre de 'dubbel verworpen' groep afwijkt van de andere groepen, zowel in termen van deze gedragsdimensies, als in termen van een gedragprognose op een later tijdstip.

2 Methode

2.1 Proefpersonen en procedure

Proefpersonen in dit onderzoek zijn kinderen van de kernafdeling van het Paedologisch Instituut (P.I.) in Nijmegen, een observatie- en behandelingsinstituut voor kinderen en jeugdigen van 6 tot 18 jaar met complexe leer- en gedragsproblemen, vaak gecombineerd met problematische milieu-omstandigheden. Hoofdzakelijk gaat het om kinderen met emotionele stoornissen en hyperkinesie (AD-HD). Het onderzoek werd uitgevoerd in de periode 1984-1987. In totaal werden bij 136 kinderen (leeftijd tussen 6;6 en 14;4 jaar, $M = 10;6$ jaar) gegevens verzameld tijdens een eerste meetronde. Van 71 van deze kinderen, die in een daaropvolgend jaar nog in het P.I. verbleven, zijn gegevens beschikbaar in een tweede meetronde, één jaar later!

Het onderzoek vond gedeeltelijk plaats in de leefgroep van de kinderen (residentiële- en dagbehandeling), en gedeeltelijk op de aan het instituut verbonden school voor speciaal onderwijs. De dagbehandelingsafdeling omvat twee leefgroepen van elk ongeveer tien kinderen. Deze kinderen worden 's morgens voor schooltijd opgevangen en gaan om half zes 's avonds naar huis. Voor de residentiële behandeling zijn er vier leefgroepen, eveneens van elk ongeveer 10 kinderen. De kinderen volgen onderwijs op de P.I.-school, die zes leefgroepen telt van 10-12 kinderen. In eerder onderzoek (Roeffen, 1988) werd op een aantal relevante maten geen verschil gevonden tussen diverse klinische behandelingsvormen (kinderen in dagbehandeling, kinderen op indicatie in residentiële behandeling, en kinderen om praktische redenen in residentiële behandeling, bv. vanwege afstand tot het ouderlijk huis).

2.2 Indeling in sociale statusgroepen

Bij elk kind werden per meetronde twee sociometrische interviews afgenomen, één met betrekking tot de kinderen in de setting van de leefgroep, en één met betrekking tot de kin-

deren in de setting van de leefgroep. De interviews werden aan het eind van het schooljaar afgenomen, zodat de kinderen elkaar al geruime tijd kenden. Tijdens de sociometrisch interviews werd aan het kind gevraagd op een fotobord aan te wijzen welke drie kinderen uit de leer- of leefgroep hij/zij het meest en welke hij/zij het minst aardig vond. Met deze aardigen onaardig-nominaties werd volgens het probabiliteitsmodel (zie Cillessen & Ten Brink, 1991) elk kind per setting ingedeeld in één van de vijf statutypen (populair, gemiddeld, genegeerd, verworpen, of controversieel). In verband met de kleine groepen werd het probabiliteitsmodel gecorrigeerd voor een van drie afwijkend aantal aardig- en onaardignominaties. De p-waarde werd daarbij gesteld op .05 (Ten Brink, 1985). Een kind kreeg dus maximaal vier (twee meetronden x twee settings) sociometrische status-scores.

Door het statutype over beide settings van leer- en leefgroep in de eerste meetronde te combineren werd voor elk kind een gecombineerde statusmaat bepaald. Op grond van deze gecombineerde statusmaat werden vijf groepen onderscheiden, nl. populair/populair (PP), populair/niet-populair (P-NP, d.w.z. kinderen die in één van beide settings populair waren, en in de andere setting gemiddeld, genegeerd of controversieel), gemiddeld/gemiddeld (GG), verworpen/niet-verworpen (V-NV, d.w.z. kinderen die in één van beide settings verworpen waren, en in de andere setting gemiddeld, genegeerd of controversieel), en verworpen/verworpen (VV). Kinderen die in de ene setting populair waren en in de andere setting werden verworpen ($n=7$), werden bij de GG-groep ingedeeld. De combinatie genegeerd/controversieel ($n=1$) werd buiten beschouwing gelaten. Dubbel genegeerde en dubbel controversiële kinderen kwamen niet voor. De aldus verkregen indeling in de vijf gecombineerde statusgroepen representeert de dimensie 'in hoge mate geaccepteerd' tegenover 'in hoge mate afgewezen'.

2.3 *Gedragsbeschrijvingen door leeftijdgenoten*

In navolging van Coie et al. (1982) werden tijdens het sociometrisch interview acht verhaaltjes voorgelezen waarin evenzoveel gedragingen aan de orde werden gesteld, nl. samenwerken, spelbreken of verstoren, verlegenheid, ruzie maken, hulp vragen, de baas spelen, ondersteuning bieden, en kalm blijven

(zie Roeffen, 1988). Na afloop van elk verhaaltje werd aan het kind gevraagd op een fotobord met foto's van alle kinderen uit de leer- of leefgroep drie kinderen aan te wijzen bij wie dat verhaaltje het beste paste. Op deze wijze kreeg elk kind op elk van de acht verhaaltjes een aantal nominaties. Om te corrigeren voor een mogelijk ongelijk aantal nominaties, veroorzaakt door bijvoorbeeld ongelijke groepsgrootte of een niet consequent gegeven aantal van drie nominaties per beoordelaar, werd per verhaaltje de proportie nominaties berekend die een bepaald kind gekregen had, gegeven het totaal aantal nominaties in die leer- of leefgroep.

2.4 *Gedragsbeschrijvingen door groepsleiding*

In beide meetronden werd aan stagiaires groepsleiding gevraagd een uitvoerige persoonsbeschrijving van de kinderen te geven met behulp van de Nederlandse versie van de California Child Q-set (CCQ, Block & Block, 1980), de NCKS (Van Lieshout et al., 1986). In de NCKS worden 100 uitspraken die betrekking hebben op gedragingen en persoonskenmerken van een kind door een beoordelaar gerangschikt naar de mate waarin ze voor dat kind opvallend of typisch zijn. Elke uitspraak krijgt op deze manier een score tussen 1 (klopt het allerslechtst voor dit kind) en 9 (klopt het allerbest voor dit kind). De beoordelingen met behulp van de NCKS werden in dit onderzoek gegeven aan het eind van het schooljaar, zodat de beoordelaars de kinderen al bijna een jaar kenden. Elk kind werd in beide meetronden beoordeeld door een andere beoordelaar. Analooq aan van IJzendoorn en Cillessen (dit nummer) werden uit de 100 items van de NCKS 16 schalen geconstrueerd, die gedragskenmerken representeren die relevant worden geacht voor de sociale competentie van een kind, te weten Angst, Spanning, Depressie, Overgevoeligheid, Teruggetrokken gedrag, Onevenwichtigheid, Oneerlijkheid, Huilerig gedrag, Impulsiviteit, Samenwerken, Ruzie maken, Verstorend gedrag, Verlegenheid, Hulp vragen, Leiderschap, en Competentie.

3 *Resultaten*

Om na te gaan of eenzelfde verdeling van sociometrische statutypen voorkomt in de leer- en leefgroepen in het P.I. als in reguliere klasgroepen zijn paarsgewijze χ^2 -toetsen

Tabel 1 Verdeling van kinderen (percentage) in de diverse statusgroepen, per omgeving en meetronde in vergelijking met een grote internationale steekproef

Statusgroep	Meetronde 1		Meetronde 2		Cillessen & Ten Brink (N = 5180)
	Leergroep (N = 136)	Leefgroep (N = 136)	Leergroep (N = 67)	Leefgroep (N = 69)	
Populair	32 (23.5%)	26 (19.1%)	11 (16.4%)	17 (24.6%)	16.7%
Gemiddeld	69 (50.7%)	76 (55.9%)	32 (47.8%)	31 (44.9%)	57.1%
Genegeerd	5 (3.7%)	5 (3.7%)	4 (6.0%)	-	6.7%
Verworpen	20 (14.7%)	25 (18.4%)	17 (25.4%)	19 (27.5%)	16.2%
Controversieel	10 (7.4%)	4 (2.9%)	3 (4.5%)	2 (2.9%)	3.3%

uitgevoerd. De statusindeling in de leer- en leefgroep werd apart voor elk van beide meetmomenten vergeleken met de statusverdeling zoals die volgens het probabiliteitsmodel bij een grote steekproef werd vastgesteld door Cillessen en Ten Brink (1991). In Tabel 1 staan de indelingen in statusgroepen per meetronde en omgeving, alsmede de indeling van Cillessen en Ten Brink weergegeven.

De paarsgewijze Chi²-toetsen wijzen uit dat de indeling in de leergroep in meetronde 1 en de indeling in de leefgroep in meetronde 2 afwijken van de door Cillessen en Ten Brink gerapporteerde indeling (respectievelijk Chi² (df=4) = 13.53, p < .01 en Chi² (df=4) = 14.99, p < .01). Inspectie van Tabel 1 wijst uit dat in beide gevallen meer populaire en minder gemiddelde kinderen aanwezig zijn, terwijl er met betrekking tot verworpen en controversiële kinderen geen consistent patroon waarneembaar is.

In totaal wordt in de eerste meetronde 44,1% van de kinderen in klas en groep in dezelfde statusgroep ingedeeld. In de tweede meetronde is dat 46,3%. Van de in de leefgroep populair genoemde kinderen heeft (over beide meetronden gemiddeld) 38,5% in de leefgroep dezelfde status. Voor de gemiddelde kinderen is dit 58,7%, en voor de verworpen kinderen 41%. In beide meetronden blijkt geen enkel kind in zowel de leergroep als de leefgroep genegeerd of controversieel te zijn.

Om vast te stellen of de indeling in statusgroepen gerelateerd is aan gedragsbeschrijvingen door groepsleiding en/of door leeftijdgenoten zijn univariate variantie-analyses uitgevoerd met als afhankelijke variabele telkens één van de 16 NCKS-schalen, of één van de 8 gedragsbeschrijvingen door leeftijdgenoten. Als onaf-

hankelijke variabele wordt de gecombineerde status over leefgroep en leergroep ingevoerd (5 groepen). De resultaten van deze variantie-analyses staan weergegeven in Tabel 2. Bij deze variantie-analyses is getoetst of de gemiddelden van de vijf groepen significant van elkaar verschillen. Aangezien de vijf groepen geacht worden een dimensie te representeren, is bij significante resultaten in de variantie-analyse getoetst of er een lineaire trend aanwezig is (Polynomial trend-analyse, significantieniveau p < .05). Dubbel verworpen kinderen lopen, zoals in de inleiding al werd aangegeven, extra risico. Vandaar dat, bij een significant verschil tussen de groepsgemiddelden, door middel van contrast-toetsen (Tukey-HSD procedure, significantie-niveau .05) bovendien onderzocht is bij welke gedragsdimensie dit verschil samenhangt met een significant verschil tussen de dubbel verworpen groep en de overige groepen, met name de enkel verworpen groep.

Aangezien voor sommige kinderen in de eerste meetronde geen gedragsbeschrijvingen van de groepsleiding beschikbaar waren, zijn voor die kinderen bij deze analyse de complete gegevens uit de tweede meetronde gebruikt.

Bij de gedragsbeoordelingen door de groepsleiding worden kinderen naarmate ze meer verworpen zijn beschreven als meer onevenwichtig, meer oneerlijk, meer impulsief, meer verstorend, en minder samenwerkend. Op leiderschap verschillen de groepen wel, maar er is geen sprake van een significante lineaire trend. Een onverwacht effect wordt gevonden op de dimensie 'angst': de dubbel verworpen groep scoort hier het laagst, en is zelfs significant minder angstig dan de dubbel gemiddelde groep. Dubbel verworpen kinderen blijken verder significant lager te scoren dan populaire kinderen op de dimensie 'samenwerken'.

Tabel 2 Gemiddelden en F-waarden voor de effecten van de indeling in gecombineerde statusgroepen op de gedragsbeschrijvingen van groepsleiding en leeftijdgenoten¹

Groepsleiding	Gecombineerde statutypen					F
	PP ² (N = 12)	P-NP (N = 20)	GG (N = 30)	V-NV (N = 16)	VV (N = 5)	
Angst	4.83	4.33	5.82 ^a	5.67	3.07 ^b	3.46*
Spanning	4.69	5.02	5.72	5.27	5.67	1.69
Depressie	4.31	4.12	3.99	4.65	3.07	.98
Overgevoelig	5.25	4.58	6.10	5.71	5.00	2.18
Teruggetrokken	5.03	4.72	4.62	3.42	4.13	2.05
Onevenwichtig	4.83	4.57	5.82	6.08	6.53	3.15*
Oneerlijk	4.42	3.82 ^a	4.79	5.79 ^b	7.07 ^b	4.12**
Huiligerig	3.69	3.70	4.84	4.27	4.33	1.06
Impulsiviteit	4.67	4.55	5.47	6.13	6.33	2.68*
Samenwerken	5.86 ^a	6.43 ^{ac}	4.88 ^d	4.75	2.87 ^b	5.06**
Ruzie maken	4.33	4.15	4.93	5.15	5.67	1.43
Verstoren	5.39	4.53 ^a	5.97 ^b	6.02	6.60	3.20*
Verlegenheid	3.33	4.23	4.73	3.56	3.20	2.37
Hulp vragen	4.39	5.08	5.50	5.04	4.93	.76
Leiderschap	5.44	4.93	3.97	4.06	4.47	2.57*
Competentie	5.81	5.50	4.97	5.29	4.13	1.74
Leeftijdgenoten	(N = 13)	(N = 28)	(N = 40)	(N = 27)	(N = 7)	
Samenwerken ³	.16 ^a	.14 ^a	.09 ^{bc}	.06 ^b	.03 ^{bd}	27.17***
Hulp vragen	.06 ^a	.10	.09 ^c	.13 ^{bd}	.15 ^b	4.67**
Verstoren	.03 ^{ac}	.06 ^{ac}	.07 ^{ac}	.13 ^{ad}	.21 ^b	19.87***
Verlegenheid	.08	.09	.09	.14	.12	2.03
Ruzie maken	.04 ^a	.05 ^{ac}	.08 ^a	.11 ^{ad}	.21 ^b	9.56***
Baas spelen	.05 ^a	.06 ^a	.07 ^a	.10	.15 ^b	3.67**
Ondersteuning	.17 ^a	.13 ^a	.08 ^b	.06 ^b	.03 ^b	19.10***
Kalm blijven	.13 ^a	.13 ^a	.07 ^b	.04 ^b	.05 ^b	17.19***

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

1 Gemiddelden met superscript a wijken significant af van gemiddelden met superscript b; gemiddelden met superscript c wijken significant af van gemiddelden met superscript d (Tukey, $p < .05$); gemiddelden zonder superscript wijken niet significant af van enig ander gemiddelde.

2 P-P = populair/populair; P-NP = populair/niet-populair; G-G = gemiddeld/gemiddeld; V-NV = verworpen/niet-verworpen; V-V = verworpen/verworpen.

3 Proportie nominaties. Beschrijvingen gegeven in klas en groep zijn gemiddeld.

Overige contrast-toetsen tussen de groepsgemiddelden leveren geen duidelijke effecten op. Bij de beoordeling door *leeftijdgenoten* blijken de kinderen naarmate ze meer verworpen zijn minder samen te werken, minder ondersteunend, en minder kalm te zijn, en meer verstordend gedrag te vertonen, ruzie te maken, hulp te vragen, en de baas te spelen. De kinderen blijken niet te verschillen in de mate van verlegenheid. Contrast-toetsen leveren hierbij wel een duidelijk patroon op: op de positieve dimensies (samenwerken, ondersteuning bieden, en kalm blijven) verschillen de enkel en dubbel populair genoemde kinderen significant van de gemiddelde en de enkel en dubbel

verworpen kinderen. Op de negatieve gedragsdimensies verstoren, ruzie maken, en baas spelen scoort de dubbel verworpen groep, in tegenstelling tot de enkel verworpen groep significant hoger dan de populaire en gemiddelde groepen. Op de dimensie hulp vragen scoren de enkel en dubbel verworpen kinderen hoger dan de dubbel populaire kinderen.

Vervolgens is onderzocht in hoeverre de indeling in statusgroepen een voorspeller is van later gedrag. Opnieuw zijn hiervoor variantie-analyses, trend-analyses, en contrast-toetsen uitgevoerd, nu met als onafhankelijke varia-

bele de indeling in de gecombineerde statusgroepen in meetronde 1, en als afhankelijke variabele de gedragsbeschrijvingen door groepsleiding en leeftijdgenoten één jaar later. Uit deze analyse blijkt dat de statusindeling op een bepaald moment geen relatie vertoont met latere gedragsbeschrijvingen gegeven door de *groepsleiding*. De resultaten voor de beschrijvingen door *leeftijdgenoten* zijn weergegeven in Tabel 3. Opgemerkt dient hierbij te worden dat bij deze beschrijvingen in meetronde 2 ook de proportie aardig- en onaardig-nominaties is opgenomen. Op basis van deze twee maten in meetronde 1 is toen de sociometrische status bepaald.

Uit Tabel 3 blijkt dat naarmate kinderen in meetronde 1 meer verworpen zijn, ze een jaar later door hun leeftijdgenoten vaker worden beoordeeld als minder aardig en minder samenwerkend, en meer als onaardig, verstorend, ruzie maken, hulp vragen en baas spelen. Contrast-toetsen geven aan dat het patroon dat de dubbel verworpen groep hierin vertoont niet afwijkt van dat van de eenmaal verworpen groep.

4 Discussie

Binnen de leer- en leefgroepen van het Paedologisch Instituut wordt een soortgelijke verdeling van kinderen over statutypen gevonden als in vergelijkbaar onderzoek bij kinderen uit het reguliere onderwijs (zie o.a. Cillessen & Ten Brink, 1991). Eventuele afwijkingen van de indelingen binnen het P.I. met die in het reguliere onderwijs blijken geen eenduidig patroon te weerspiegelen, maar kunnen worden geïnterpreteerd vanuit een instabiliteit van de indeling over verschillende meetmomenten en/of verschillende settings.

De verdeling in de leer- en leefgroepen komt vrijwel overeen. In meetronde 2 zijn er meer verworpen kinderen dan in meetronde 1. De kinderen die betrokken zijn bij meetronde 2 zijn gemiddeld ouder en langer op het P.I. in vergelijking met de totale populatie. Ze worden door leeftijdgenoten ook significant vaker als bazig ($t = -3.60$, $n = 69$, $p = .001$) beoordeeld. Dit verschil tussen meetronden lijkt dus meer een verschil tussen korter en langer behandelde kinderen binnen het P.I. te betreffen dan een verschil tussen groepen in het P.I.

Tabel 3 Gemiddelden en F-waarden voor de effecten van de indeling in gecombineerde statusgroepen op gedragsbeschrijvingen door leeftijdgenoten, een jaar later¹

	Gecombineerde statutypen					F
	PP ² (N = 7)	P-NP (N = 10)	GG (N = 20)	V-NV (N = 15)	VV (N = 4)	
Aardig ³	.16 ^a	.10 ^{bc}	.09 ^b	.06 ^b	.04 ^{bd}	9.78***
Onaardig	.04 ^a	.07 ^c	.09	.13 ^b	.18 ^{bd}	5.32**
Samenwerken	.16 ^a	.12	.09 ^b	.07 ^b	.05 ^b	6.08***
Ruzie maken	.02 ^a	.06	.09	.11 ^b	.15 ^b	3.53*
Verstoren	.03 ^a	.06 ^a	.08 ^a	.13 ^b	.16 ^b	10.55***
Verlegenheid	.10	.11	.07	.10	.08	.55
Hulp vragen	.06	.08	.08	.13	.15	3.90**
Baas spelen	.04	.07	.08	.12	.14	2.90*
Ondersteuning	.14	.08	.10	.08	.08	1.54
Kalm blijven	.13	.10	.10	.08	.08	1.17

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

1 Gemiddelden met superscript a wijken significant af van gemiddelden met superscript b; gemiddelden met superscript c wijken significant af van gemiddelden met superscript d (Tukey, $p < .05$); gemiddelden zonder superscript wijken niet significant af van enig ander gemiddelde.

2 P-P = populair/populair; P-NP = populair/niet-populair; G-G = gemiddeld/gemiddeld; V-NV = verworpen/niet-verworpen; V-V = verworpen/verworpen.

3 Proportie nominaties. Beschrijvingen gegeven in klas en groep zijn gemiddeld.

en klas-groepen uit het basisonderwijs.

Deze bevindingen suggereren dat ook kinderen die – veelal op basis van hun gedrag in hun oude omgevingen – extra risico liepen om in een nieuwe omgeving verworpen te worden, in hun nieuwe groep toch in statusposities terecht komen die door leeftijdgenoten als populair, of gemiddeld, of verworpen getypeerd worden. Wanneer we deze bevinding bezien in het licht van de overzichtstudie van Parker en Asher (1987) over de lange termijn risico's van verwerping door leeftijdgenoten, dan blijkt een aantal kinderen op het P.I. die mogelijk in hun groep van herkomst verworpen waren, vanwege hun populaire of gemiddelde status nu een veel betere prognose te hebben. Voor deze kinderen heeft de plaatsing in het P.I. waarschijnlijk geleid tot een verbetering van hun sociale positie, dat wil zeggen tot meer waardering en minder afwijzing door leeftijdgenoten. Deze verbetering kan gevolgen hebben voor hun functioneren op andere belangrijke gebieden in de ontwikkeling. Daarentegen heeft zo'n 25% van de kinderen in het P.I. een ongunstige sociometrische status. Deze groep heeft na plaatsing in het P.I. opnieuw problemen in de relatie met leeftijdgenoten, en is daarmee wederom een risicogroep voor het ontwikkelen van latere problemen.

De statusindelingen in de leer- en leefgroep vormen geenszins elkaars replicatie. Van een replicatie zou sprake zijn wanneer de overeenstemming in statusindeling in beide settings bijvoorbeeld vergelijkbaar zou zijn met die van twee verschillende methoden van statusbepaling, zoals de standaardscore- en de probabiliteitsmethoden (vgl. Cillessen & Ten Brink, 1991). De overeenstemming in de statusindeling van de PI-groep over beide settings van 44,1 % en van 46,3 % in beide meetronden is beduidend geringer dan de overeenstemming van 88 % die Terry en Coie vonden tussen beide indelingsmethoden (zie Cillessen & Ten Brink, 1991). De overeenstemmingspercentages voor de totale PI-groep en voor de afzonderlijke statusgroepen vertonen meer gelijkens met de stabiliteitspercentages die Cillessen & Ten Brink rapporteren na intervallen van 1 tot 5 jaar. De leer- en leefgroepen lijken psychologisch verschillende settings te vormen waarin de sociale waardering door leeftijdgenoten voor iets minder dan de helft van de pupillen toch leidt tot eenzelfde sociale status. Voor ongeveer de helft van de kinderen

hebben beide settings een compenserende functie ten opzichte van elkaar en voor de andere helft hebben zij een versterkend effect. Met name de kinderen die in beide settings in een verworpen positie verkeren vormen een risicogroep.

Groepsleiding kenmerkt de verworpen kinderen voornamelijk door verschillen met andere kinderen in duidelijk in het oog springende gedragingen (zoals samenwerking etc.), terwijl zij in de meer innerlijke gedragskenmerken (zoals depressie etc.) geen verschillen tussen de groepen kinderen waarneemt. Opvallend is dat er geen verschil wordt waargenomen op de dimensies ruzie maken en competentie van het kind, iets dat in andere onderzoeken (Coie et al., 1990; Van IJzendoorn & Cillessen, dit nummer) wel het geval is. De groepen op het P.I. kennen weliswaar dezelfde verdeling in de statutypen als doorsnee groepen, maar de statutypering van de kinderen hangt blijkbaar ten dele samen met andere gedragskenmerken als in doorsnee groepen, met name bij de verworpen kinderen.

Deze conclusie lijkt echter voorbarig wanneer we de gedragsbeoordelingen door leeftijdgenoten nader bezien. De beoordelingen door leeftijdgenoten zijn op een aantal punten veel duidelijker dan die van volwassenen. Op de eerste plaats suggereert de grootte van de effecten dat leeftijdgenoten veel scherper tussen de onderscheiden subgroepen differentiëren dan de groepsleiding. Er is zowel sprake van een meer gedifferentieerd onderscheid op hetzelfde moment als van een meer gedifferentieerde prognose over het verloop van één jaar. Op de tweede plaats zijn de gedragsbeoordelingen van de verschillende statutypen door de kinderen zelf volledig consistent met die in doorsnee klassen in het gewone basisonderwijs. De bevinding van Wright et al. (1986) over de specifieke gedragskenmerken van kinderen in speciale groepen wordt in de oordelen van de leer- en leefgroepgenoten dus niet volledig gerepliceerd. In de oordelen van volwassenen hangt de statusindeling weliswaar samen met andere gedragskenmerken dan die in het regulier lager onderwijs, in de oordelen van leer- en leefgroepgenoten is dit niet het geval. Zij noemen dezelfde gedragingen als gerelateerd aan een meer verworpen positie als leeftijdgenoten in het regulier lager onderwijs. Blijkbaar wijkt de groep kinderen in een (semi)residentiële setting als het P.I. niet af van doorsnee groepen kinderen voor wat

betreft hun norm voor acceptabel gedrag.

In tegenstelling tot de groepsleiding geven leeftijdgenoten duidelijker aan welke gedragingen dubbel verworpen kinderen onderscheiden van eenmaal als verworpen getypeerde kinderen. Juist deze groep kinderen die vrijwel nergens positieve waardering van leeftijdgenoten ontvangt lijkt een weinig benijdenswaardige positie te bekleden. Aangehouden is dat de nuancering tussen de enkel en de dubbel verworpen groep aan de waarneming door volwassen beoordelaars ontsnapt. Leeftijdgenoten echter blijken de dubbel verworpen groep te kunnen differentiëren van de enkel verworpen groep, en te beoordelen als ergere ruziemakers en spelbrekers. De mogelijke versterkende werking van het dubbel verworpen zijn kan dus zeker niet uitgesloten worden, en alleen via het oordeel van klas- en groepsgenoten lijkt deze groep te traceren.

De over leer- en leefgroep gecombineerde statusypering heeft géén voorspellende waarde voor de gedragsbeoordeling van de groepsleiding één jaar later. De gedifferentieerde groepsindeling op grond van de gecombineerde status over klas en leefgroep is één jaar later niet meer in de gedragsbeoordelingen van de groepsleiding terug te vinden. De daadwerkelijke statusindeling één jaar later zal uiteraard wel herkenbaar zijn in de gedragsbeoordelingen door groepsleiding. Daarnaast is er bij 11 van de 16 door groepsleiding beoordeelde gedragskenmerken sprake van significante interindividuele stabiliteit over verloop van één jaar (mediane $r = .38$; range .02 tot .64). Deze stabiliteitscoëfficiënten wijzen erop dat het gedrag van de kinderen op de meeste kenmerken redelijk voorspelbaar is. Voegen we al deze gegevens samen, dan zien we echter dat kinderen van wie in verloop van één jaar de statusypering verandert, door de groepsleiding een jaar later ook anders kunnen worden beschreven. De gedragsbeschrijving van de groepsleiding is kennelijk gevoelig voor de veranderingen in gedrag van de kinderen, die samenhangen met veranderingen in statusypering.

Bij leeftijdgenoten is dit niet het geval: naarmate de kinderen een jaar eerder meer verworpen zijn worden ze later ook vaker beoordeeld als minder aardig en meer on aardig, en als afwijkend op een aantal gedragsdimensies. Het onderscheid tussen de dubbel en de éénmaal verworpen groep valt bij de voor-

spelling weg: er is geen onderscheid meer tussen kinderen die op een eerder moment in leer- en leefgroep verworpen waren, en kinderen die dat slechts in één setting waren. Ook in het oordeel van de kinderen is er over verloop van één jaar bij zeven van de acht beoordeelde constructen sprake van interindividuele stabiliteit van gedrag (mediane $r = .48$; range van .20 tot .63)

Een enkele waarschuwing bij deze constatering is op zijn plaats. De samenhang tussen de statusyperingen en de gedragsbeoordelingen een jaar later, kan mogelijk tot een beoordelaarseffect herleid worden. In het volgend jaar zijn de beoordelende kinderen voor een deel dezelfde. Dit zou de effecten van de statusypering op latere gedragsbeoordelingen van de leerlingen mede kunnen bepalen. De groepsleiding is echter gewisseld. Mogelijke gedragsverandering bij kinderen in de loop van één jaar wordt dus wellicht alleen waargenomen door nieuwe, meer gedistantieerde beoordelaars. Bij leeftijdgenoten echter lijken de eenmaal gevormde reputaties de waarneming, en daarmee mogelijk ook de toenadering te blijven bepalen (vgl. Cillessen, 1991).

Afsluitend kunnen we stellen dat plaatsing in het Paedologisch Instituut voor een gedeelte van de kinderen een vooruitgang in hun relaties met leeftijdgenoten kan betekenen. Een andere groep kinderen echter belandt opnieuw in een mogelijk risicovolle situatie. Kinderen die extra risico lopen doordat ze door zowel hun leergroepgenoten als hun leefgroepgenoten verworpen worden, blijken door groepsleiding niet te worden onderscheiden. Van belang is dus bij het bekijken van sociaal gedrag en sociale relaties tussen kinderen in een (semi)residentiële setting de leeftijdgenoten als beoordelaars te betrekken.

Noot

1. De aantallen proefpersonen die in de diverse analyses in dit onderzoek worden vermeld kunnen in de tekst en de tabellen aanzienlijk afwijken. Zo was van de 136 kinderen in de eerste meetronde slechts van 72 kinderen een beschrijving door de groepsleiding (zie 2.4) beschikbaar, aangezien deze beschrijvingen op vrijwillige basis verzameld werden. Ook het combineren van statutypen (zie 2.3) of het combineren van meetronden kan tot wisselende aantallen proefpersonen leiden.

Literatuur

- Block, J. & J. H. Block, *Rationale and procedure for developing indices for ego-control and ego-resiliency (preliminary draft)*. Berkeley, CA.: University of California, 1980.
- Brink, P. W. M. ten, *De gegeneralizeerde binomiale verdeling als alternatief voor de sociometrische status berekening volgens het probabiliteitsmodel*. K.U. Nijmegen: Doctoraalscriptie Ontwikkelingspsychologie, 1985.
- Cillessen, A. H. N., *On the self-perpetuating nature of children's peer relationships*. Nijmegen: Dissertatie Katholieke Universiteit, 1991.
- Cillessen, A. H. N. & P. W. M. ten Brink, Vaststelling van relaties met leeftijdgenoten. *Pedagogische Studiën*, 1991, 68, 1-14.
- Coie, J. D., K. A. Dodge & H. Copotelli, Dimensions and types of social status: A cross-age perspective. *Developmental Psychology*, 1982, 18, 557-571.
- Coie, J. D., K. A. Dodge & J. Kupersmidt, Peer group behavior and social status. In: S. R. Asher & J. D. Coie (Eds.), *Peer rejection in childhood*. New York: Cambridge University Press, 1990.
- Coie, J. D. & J. B. Kupersmidt, A behavioral analysis of emerging social status in boys' groups. *Child Development*, 1983, 54, 1400-1416.
- Durrant, N. C. & S. W. Henggeler, The stability of peer sociometric ratings across ecological settings. *The Journal of Genetic Psychology*, 1986, 147, 353-358.
- Ijzendoorn, H. W. van & A. H. N. Cillessen, Relaties met leeftijdgenoten over verloop van tijd. *Pedagogische Studiën*, 1991, 68, 56-67.
- Lieshout, C. F. M. van, J. M. A. Riksen-Walraven, P. W. M. ten Brink, F. A. Siebenheller, J. Th. H. Mey, J. M. Koot, A. W. H. Janssen & A. H. N. Cillessen, *Zelfstandigheidsontwikkeling in het basisonderwijs*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen, 1986.
- Parker, J. G. & S. R. Asher, Peer relations and later personal adjustment: Are low-accepted children at risk? *Psychological Bulletin*, 1987, 102, 357-389.
- Ploeg, J. D. van der & P. B. Defares, *Randfiguren in duplo*. Assen, 1971.
- Roeffen, J., *Het verloop van de sociaal-emotionele ontwikkeling bij residentieel en semi-residentieel behandelde kinderen*. Nijmegen: Katholieke Universiteit, Doctoraalscriptie Ontwikkelingspsychologie, 1988.
- Theunissen, H. L. A., *Het sociaal klimaat van de leefgroep*. Meppel: Krips Repro, 1986.
- Wright, J. C., M. Giammarino & H. W. Parad, Social status in small groups: Individual-group similarity and the social "misfit". *Journal of Personality and Social Psychology*, 1986, 50, 523-536.

Curricula vitae

M. A. G. van Aken (1958) studeerde ontwikkelingspsychologie in Nijmegen. Van 1985 tot 1990 was hij als universitair docent verbonden aan de vakgroep Ontwikkelingspsychologie van de K.U. Nijmegen. Momenteel is hij post-doctoral fellow op het Max-Planck-Institut für psychologische Forschung, München.

C. F. M. van Lieshout; zie pag. 54.

M. A. Roosen (1963) studeerde ontwikkelingspsychologie in Nijmegen. Momenteel is zij verbonden aan het Psycho-medisch Streekcentrum Vijverdal te Maastricht.

J. T. W. M. Roeffen (1962) studeerde ontwikkelingspsychologie in Nijmegen. Momenteel is hij verbonden aan de jeudgafdeling van het RIAGG Rotterdam-Zuid e.o.

Correspondentie over deze studie kan gericht worden aan: M. A. G. van Aken of C. F. M. van Lieshout, Vakgroep Ontwikkelingspsychologie, Katholieke Universiteit Nijmegen, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen.

Summary

Aken, M. A. G. van, C. F. M. van Lieshout, M. A. Roosen & J. T. W. M. Roeffen, 'Peer relations in (semi)residentially treated children.' *Pedagogische Studiën*, 1991, 68, 68-77.

Studied was the distribution in sociometric status groups of 136 (semi)residentially treated children, as well as the behavioral correlates of that distribution. Descriptions of the behavior of children were given by adults (child care workers) and peers. In addition, it was studied whether children who were rejected in their school class as well as in their living unit differed from other groups with regard to the descriptions of their behavior, both given simultaneously as well as one year later. Results show that in (semi)residentially treated children again a high-risk group of rejected children can be found. The behavioral correlates of this distribution, as described by child care workers, differ from similar descriptions given by elementary school teachers. Descriptions given by peers do not differ from those given in elementary school. Children who are rejected in both ecological settings can only be distinguished in behavior descriptions given by peers. Changes in sociometric status can be related to changes in descriptions given by child care workers. A once established reputation, however, apparently continues to influence peers' perceptions of a child's behavior.